

Muhammed Emin Er'in Hayatı ve Tasavvufî Eserleri

Mehmet Cafer Varol* Hasan Kamil Yılmaz**

Öz

Muhammed Emin Er, 1332/1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik ilçesine bağlı Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya geldi. İlk tahsilini babasının köye getirdiği köy imamından aldı. Daha sonraları Molla Abdussamed Comanî, Molla Abdullah Avinî gibi bölgedeki pek çok ilmi şahsiyetten dersler alarak Suriye'ye gitti. Burada Şeyh Ahmed Haznevî'ye intisap ederek ilk tarikat dersini aldı. Suriye'deki tahsil yıllarında başta Molla Ramazan el-Bütî olmak üzere bölgenin önemli ilmi simalarından da dersler aldı. Uzun süren bir eğitim hayatından sonra ilmi icazetini Norşin medresesinde Şeyh Muhammed Maşûk en-Nürşîni'den alan Muhammed Emin Er, Şeyh Seyda el-Cezerî'ye intisap ederek sülûkunu ikmal etti ve tasavvuf icazetini alarak halifesi oldu. Dünyanın pek çok ülkesine irşat, tebliğ ve ilim amaçlı pek çok seyahatler yaptı. Muhammed Emin Er, muhtelif ilimler üzerine yazdığı eserlerde, yazı ve söyleşilerinde tasavvufî düşüncesini ortaya koydu. Tasavvuf ilmi üzerine pek çok eser kaleme aldı. Bu eserlerinde Tasavvuf ilminin şeriat, tarikat, hakikat, marifetullah, tevbe, zikir, ihsan, muhabbet vb. pek çok kavramı eserlerinde izah etti.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Emin Er, Mîranî, Halidilik, Seydâi, Tasavvuf.

---

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Vaiz, mehmetcafervarol@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3181-7016

** Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Dekan, kamil.yilmaz@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2203-2831

Muhammed Emin Er's Life, and Works of Sufism

Abstract

Muhammed Emin Er was born in 1914/1332 in the village of Kalaç / Kiloyan in Diyarbakır's Çermik district. Seyda Muhammad Emin Er received his first education from his father's village imam, and before leaving to Syria he took lessons from many worthy scholars in his region. He became affiliated with Sheikh Ahmad al-Khaznawi (d. 1949) and took his tarikh lesson. Seyda Muhammad Emin Er, who obtained his ijazah from Sheikh Muhammed Maşūk en-Norşini in Norşin madrasah, after affiliated with Sheikh Seyda Al-Jazari and proceeded his way of behaviour, Muhammad Emin Er became caliph of Sheikh Al-Jazari. Seyda Muhammed Emin Er revealed his sufistic thought in his works, writings and interviews on various sciences. Muhammed Emin Er wrote many precious works on Sufism. He explained many concepts in his works such as the description of Sufism, shari'ah, sect, truth, knowledge of God (marifetullah), repentance, dhikr, ihsan (spiritual excellence), love and so on.

Keywords: Muhammed Emin Er, Mîranî, Khâliidiyya, Seydaî, Sufism.

محمد أمين ارحياته وكتبه في علم التصوف

الملخص

محمد امين ار هو أحد المتصوفة الإسلاميين الذين عاشوا في الفترة الماضية. ولد في عام ١٩١٤/١٣٣٢ في قرية كالاش/ كيلويان التابعة لناحية جيرميك في مدينة ديار بكر. تلقت محمد أمين أر تعليمها الابتدائي من إمام القرية الذي أحضره أبوه إلى القرية. ثم درس على عدت مشايخ في شرق تركيا وسوريا منهم ملا عبد الصمد الجوماني وملا عبد الله الأوني والشيخ ملا رمضان البوطي وملا صدر الدين بوكسل. انتسب في سوريا إلى الشيخ أحمد الخزنوي وأخذ درسه الأول في التصوف منه. بعد إكمال العلوم العقلية والنقلية على مناهج مدارس الشريعة في تركيا أخذ الإجازة من الشيخ محمد معشوق النورثيني. ثم أكمل تربيته في التصوف على الشيخ سيداء الجزري وأخذ الإجازة التصوف منه. سافر الشيخ محمد امين ار لنشر الدين الاسلام الى كثير مناطق العالم. كتب الشيخ محمد امين ار مؤلفات كثيرة في علوم المختلفة ولا سيما على علم التصوف وكشف في مؤلفاته عن فكره الصوفي كتعريف علم التصوف، والشريعة والطريقة والحقيقة والتوبة، والذكر، والإحسان، والمحبة.

الكلمات المفتاحية: محمد أمين أر، ميرانى، خالدي، سيداني، التصوف.

Giriş

Muhammed Emin Er'in yaşadığı dönem, Osmanlı idarî sisteminden Cumhuriyet sistemine geçişle beraber yeni rejimin pekişmesi için belli başlı inkılapların gerçekleştirildiği bir dönemdir. Buna binaen Cumhuriyetçilik, Laiklik, Milliyetçilik, Devletçilik, İnkılapçılık ve Halkçılık gibi yeni rejimin ideolojisinin temel ilkelerinin millet arasında tutunması ve yerleşmesi için sert tedbirler alınır. Doğal olarak bu dönemde sosyal hayat büyük inkılaplarla karşılaşır ve böylece toplumun tüm katmanları köklü bir değişim yaşar.¹

Bu dönemin dini eğitim veren kurumları medreselerdi. Zamanla verimliliğini kaybeden ve çağa ayak uyduramadığı düşünülen Osmanlı medreselerinin ıslahı için pek çok girişimde bulunulsa da bu ıslah çabalarının başarıya ulaştığı söylenemez.² Cumhuriyet kurulduktan sonra 3 Mart 1924'te Ankara hükümeti tarafından o dönem Saruhan vekili Hüseyin Vasıf Çınar'ın teklifi ile 431 sayılı Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu çıkarılır. Kanun içerik bakımından hiçbir şekilde medreselerin kapatılmasına dair bir madde içermediği, aksine İslamî eğitim veren kurumlar olan medreselerin Maarif Bakanlığı'na bağlanması ve devlet gözetiminde faaliyetlerini sürdürmeleri kanunen güvence altına alındığı halde kanunun çıkmasından çok kısa bir süre sonra Maarif Nâzırlığı'na atanan Vasıf Çınar, medreselerin kapatılması ile ilgili bir genelge yayımlayarak medreselerin resmî anlamda varlığına son verir.³

Bu dönemde tasavvuf ve tarikatların durumu ile alakalı şunları ifade etmek mümkündür: 1925 senesinin Şubat ve Nisan aylarında gerçekleşen Şeyh Said Hadisesi gerekçe gösterilerek tarikatların kökünün kazanması gibi bir politika uygulanır. Bu politikanın tatbiki için 677 sayılı "tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin kanun, 30.11.1341 (1925) tarihinde kabul edilerek 13.12.1341 (1925) senesinde yürürlüğe konulur. Böylece Türkiye'de tarikatlar, şeyh, derviş mürit gibi unvanlar yasaklanır. Tekke ve zaviyelerle beraber türbelerin de kapatılması yoluna gidilir.⁴

Bu manzaraya karşın maddi anlamdaki ilerlemenin insanı manevi anlamda da besleyeceği görüşünün yanlışlığı cihan harpleri ve sonrasında

---

¹ Celaleddin Vatandaş, *Cumhuriyetin Tarihi*, (İstanbul: Pınar, 2019), 125, 177.

² Mehmet Salih Ekinci, *İslâh-ı Medâris Medrese Eğitiminde Yenilik*, (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 84.

³ Ekinci, *İslâh-ı Medâris*, 87.

⁴ Mustafa Kara vd., *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, (İstanbul: İsam Yay. 2011), 100-102.

iyice anlaşılınca, materyalist tasavvurun karşısında dinî argümanlar güçlenir. Doğal olarak dünya çapında mistik hareketlerde bir yükselme dönemi yaşanır. Bu durum aynı zamanda İslâm aleminde de tasavvufun tekrardan revaç kazanmasına ve yasaklara rağmen tarikatların güçlenmesine etki eder.⁵

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş ve günümüz Türkiye'sine uzanan bu süreçte yaşayan ve pek çok ilmî eser telif eden Muhammed Emin Er, yaşantısı, şahsiyeti ve tasavvuf ilminde kaleme aldığı eserleri incelenmesi gereken bu dönemin önemli şahsiyetlerindedir

1. Hayatı

Muhammed Emin Er, 1332/1914 senesinde Diyarbakır'ın Çermik ilçesine bağlı Kalaç/Kiloyan köyünde dünyaya geldi. Babasının adı Zülfikar, annesinin adı Havva hanımdır.⁶ “Mêrânî” ailesi olarak tanınan aile soyadı kanunundan sonra “Er” soyadını alır. “Er” soyadı aslında ailenin tanındığı “Mêranî” unvanının Türkçesidir. “Mêr” Kürtçede “Er/Yiğit”⁷ anlamına gelmektedir.⁸

Muhammed Emin Er'in büyük dedesi ve dedesinin kardeşi Irak'tan bu yöreye memur olarak gelmişlerdir. Bu kardeşlerden biri Malatya'nın Şentürk köyünden Çerkez asıllı bir hanımefendi ile evlenip buraya yerleşir. Büyük dedesinin ismi bilinmemektedir. Kendisine Karo diye hitap edilirdi. Karo, Çermik'in Kilo köyüne yerleşir ve burada Ahmet isminde bir oğlu dünyaya gelir. Ahmet'in 12 çocuğu olur. Bu çocuklardan biri de Muhammed Emin Er'in dedesi Ali'dir. Ali'nin bir oğlu da Muhammed Emin Er'in babası Zülfikar'dır. Mensubu olduğunu düşündüğü⁹ ve Irak'ta yaşayan Mîran Aşireti, Muhammed Emin Zeki Beg'e göre yaklaşık 8000 aileden oluşmakta ve yerleşik bir hayat sürmektedir. Kışları Tıl Rımêlan ile Cizre arasında geçirir, yazı ise Siirt'te geçirir. Çok savaşı ve cesur olan bu insanlar daha çok hayvancılıkla uğraşmaktadır.¹⁰

Muhammed Emin Er'in ikisi kız üçü erkek olmak üzere beş kardeşi vardır. İki erkek kardeşi henüz çocuk yaşlarda vefat eder. Annesi

---

⁵ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, (İstanbul: Dem Yay., 2015), 160.

⁶ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, (İstanbul: MGV Yayınları, 2017), 23.

⁷ Doz, *Kurdî-Tirki/ Türkçe Kürtçe Ferhenga Berikê/Cep Sözlüğü*, (İstanbul: Doz, 5. Basım, 2012), 113.

⁸ Er, *Hatıralarım*, 23.

⁹ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, (Ankara: MEED Yayınları, 2014), 21.

¹⁰ Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, (İstanbul: Nûbihar, 2012), 354.

kendisinin ifadesi ile çok şefkatli bir kadındır.¹¹ Babası bölgenin en zengin şahsiyetlerinden biri olup aşiretinin reisidir. Ancak kan davalıları olan kayınları tarafından tuzağa düşürülerek öldürülür.¹² Babasının öldürüldüğü senelerde henüz çok küçük olan Muhammed Emin Er, ilim okumak isterken ailenin keçilerine çoban yapılır. Uzun bir süre kan davalıları olan dayılarının kendisine zarar vermeleri korkusuyla yaşar.¹³

Muhammed Emin Er'in çocukluk yılları hatıratından anlaşıldığı kadarıyla büyük zorluklar ve tehditler altında geçer. Öte yandan bu zorlukların gelişim sürecine bir cihetten de müspet etkisi olduğu söylenebilir. Zira babasından kalma mal varlığına rağmen kan davası yüzünden kendi memleketinde huzur bulamaz, mirası yağma edilir ve öz dayılarınca ölüm tehdidine ve teşebbüslerine maruz kalır. Bu durum ilme daha fazla sarılmasına yol açar.¹⁴

1.1. İlim Yolculuğu ve Ders Aldığı Hocaları

Muhammed Emin Er, ilk tahsilini babasının köye getirdiği özel bir hocadan alır. Bu eğitimi babasının vefatıyla kesintiye uğrar. Ancak o pes etmeyerek, kendi çabalarıyla okumayı öğrenir.¹⁵ Medrese eğitimine sistematik bir şekilde yanında başladığı hocası Molla Hasan Tavikî'dir.¹⁶ Bu hocasının yanında Hanefi fıkından dersler alarak tahsile başlar. Sarf ilminin temel metinlerini de bu hocasının yanında okur. Molla Hasan bir süre sonra Diyarbakır'a taşınınca medreseler diyarı Siirt-Tillo'ya gider ancak tekke ve medreselerin kapatıldığı kanunun en sıkı uygulandığı bir dönem olduğundan tahsil imkânı bulamadan Diyarbakır'a döner.¹⁷

---

¹¹ Er, *Hatıralarım*, 25.

¹² Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 23.

¹³ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 24.

¹⁴ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 25-26.

¹⁵ Er, *Hatıralarım*, 34.

¹⁶ Molla Hasan Tavikî, 1888 senesinde Mardin'in Mazıdağı ilçesine bağlı Kışlak (eski adıyla Şivistan) köyünde doğdu. İlim tahsiline babasının yanında başladı. Medrese tahsilinin büyük çoğunluğunu Çınar'ın Altınakar (eski adıyla Altığer) köyünde Şeyh Neytullah'tan aldı. Nahiv ilmi ve tefsir ilmi üzere çalışmaları vardır. Terzi, duvar ustası, marangoz, müderris, müellif ve müftü olan molla Hasan, 1963'te Mardin Derik ilçesinde ilçe müftülüğü yaparken vefat etmiştir. Bk. Ahmet Tekin, "Son Dönem Âlimlerinden Molla Hasan Tavikî, Hayatı ve Eserleri", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (2017), 152-160.

¹⁷ Er, *Hatıralarım*, 48-52.

Diyarbakır'ın Köseli köyünde ders veren Molla Resul-i Gavri'den¹⁸ dersler alır. O dönemki baskılardan korkan hoca, önce kendisine ders okutmak istemese de¹⁹ misafiri olan Molla Abdussamed Efendinin ricasını kıramaz. Bu hocasının yanında "Avamil-i Birgivi" eserini ders alıp ezberler.²⁰ Molla Resül'den sonra Molla Abdussamed Comani'ye²¹ talebe olur. Arap Gramerini sistematik bir şekilde bu hocasından tahsil eder. Medrese eğitim müfredatında Nahiv ilminde okunan son kitap Molla Câmi'nin Kâfiye şerhine kadar bu hocasının yanında ders alır.²² Suriye'deki tahsil macerasından sonra da Molla Abdüssamed'in yanına tekrar dönüp tahsiline devam eder. Molla Abdüssamed sadece talebesine hocalık değil aynı zamanda babalık yapar ve evlenmesine de vesile olur. Bu esnada yaşı otuzdur.²³ Seyda'nın bu evliliğinden beş kız ve iki erkek evladı dünyaya gelir.

1.1.1. Suriye'deki Eğitim Hayatı

İkinci Cihan Harbinin yaşandığı yıllara denk gelen bir zaman diliminde ilim tahsilini daha ileri bir boyuta taşımak niyetinde olan Seyda, Suriye'ye gidip oradaki alimlerden istifade etmek ister. Muhammed Emin Er, hatıralarında söz etmese de Hasan Hüseyin Ceylan'ın kendisiyle yaptığı söyleşide Şeyh Mahmud isimli şahsın kendisini Şam'a gönderdiğini ve burada meşhur Cizre'li Said Ramazan el-Bûtî'nin babası Molla Ramazan Bûtî'den²⁴ dersler aldığını ve bu süreçte Said Ramazan el-Bûtî ile ders

---

¹⁸ Molla Resül-ü Gavri veya insanların tanıdığı isimle Molla Resül, 1872 yılında doğmuş, 1952 yılında vefat etmiştir. Siirt'e bağlı Garzan'lıdır. Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri'nin Van'daki talebelerindedir. 1923 yılında Van'a gelen Bediüzzaman Hazretleri üç yıl kadar Nurşin Camii, Ereğ Dağı ve Çoravani's'te kalmıştır. Alim bir zat olan Molla Resül, Üstad Hazretlerinden birkaç yaş büyüktür. Bk. Nurkoy, "Van Talebelerinden Molla Resul", (Erişim 29 Ekim 2020).

¹⁹ Er, *Hatıralarım*, 52.

²⁰ Er, *Hatıralarım*, 53.

²¹ Yanında Sarf ilminden bazı eserleri okuduğum Seyda Molla Zeki Bilgin'in babasıdır. Siirt'in Garzan bölgesinden olup Şeyh Mahmud Zokaydi'den ilmi icazetini almıştır.

²² Er, *Hatıralarım*, 54.

²³ Er, *Hatıralarım*, 84-86.

²⁴ Botan yöresinden oldukları için aile Bûtî nisbesiyle tanınır. Molla Ramazan âlim ve sūfî bir şahsiyettir. Bûtî ailesi 1934'te Şam'a göç etmiştir. Şam'da onun adına Kasyon dağında bir cami yaptırılmıştır. Oğlu Said Ramazan el-Bûtî uluslararası çapta bir üne sahip kelim alimidir. Bk. Bayram Pehlivan, "Bûtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), Ek-1/221.

arkadaşlığı yaptığından söz eder. Ancak yanında hangi ilimleri okuduğuna dair bir bilgi vermez.²⁵

Seyda'nın Suriye'de tahsil gördüğü bir diğer hocası Molla Abdülhalim Amudî'dir.²⁶ Amûdiye kasabasından olan bu hocasından Hanefî fıkhdan dersler alır. Nahiv ilminden ise "Molla Camî" eserini okur.²⁷ Eğitimini sürdürdüğü esnada medreseden ziyaret maksadıyla çıktığı bir gün sahte kimlikle Suriye askerlerine yakalanır. Kamışlı karakoluna götürülerek burada Fransız askeri makamlarınca sorgulanır ve Türkiye adına casusluk yapmakla suçlanır. Alimlerden oluşan bilirkişi heyetince imtihan edildikten sonra ilim tahsili için Suriye'de bulunduğu anlaşılır ve serbest bırakılır. Seyda serbest kalınca Suriye'de tahsil gördüğü medresesine geri döner.²⁸ Suriye de son tahsil gördüğü hocası Şeyh Ahmed Haznevî'nin yönlendirmesi ile tedris halkasına katıldığı Molla Abdürrezzak Efendidir. Molla Abdürrezzak Efendi'nin yanında "Molla Camî" eserini bitirir ve sonrasında hocasından müsaade isteyerek Türkiye'ye döner.²⁹

Muhammed Emin Er Hoca için Suriye yılları ilim yolunda büyük külfetlere katlandığı yıllardır. Şartlar burada daha fazla tahsil imkânı bulamayacağını şeffaf bir şekilde ortaya koyar. Yurda dönme zamanının geldiğini görür ve öyle yapar. Ancak Suriye yılları kendisi için zorluklarıyla birlikte verimli yıllardır.

1.1.2. Suriye'den Döndükten Sonra İlmî Hayatı

Muhammed Emin Er'in Suriye'den döndükten sonra yanında tahsil gördüğü ilk hocası Bediüzzaman'ın medrese arkadaşı Molla Abdullah-ı Avinî'dir. Avina/Sürgücü köyünde Molla Abdullah'ın yanında Mantık, İsti'are, Vad' ve Münazara ilimlerini tahsil eder.³⁰ Daha sonra Farsçasını geliştirmek isteğiyle Molla Abdulfettah Yazıcı'nın ders halkasına katılır.

---

²⁵ İbrahim Halil Er, *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler-1*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017), 9-10.

²⁶ Kendisiyle alakalı bir malumata ulaşamadık.

²⁷ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 57-59.

²⁸ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 59-65.

²⁹ Muhammed Emin Er, *Hatıralarım*, 66-67.

³⁰ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, (Ankara: MEED Yayınları, 2014), 75.

Hacı Fettah, önemin önemli edip ve şairlerindedir.³¹ Bu zattan Hâfız'ın Divanı'ndan bazı bölümler okur.³²

Seyda'nın kendisini ilerletmek istediği ilimlerden biri de kıraat ve tecvit ilimleridir. Bu niyetle Siirt'e gider. Siirtli Hafız Haydar Efendi'den tatbikî tecvid ve mahreç dersleri alır. Ayrıca Hafız Haydar Efendi'nin yanında mahreçleri güzel olan Zeynel Abidin isimli bir başka hafızdan da mahreçler konusunda istifade eder. Bu dönemde aynı zamanda Şeyhi Hazin'e müntesip Şeyh Şerafeddin Efendi'den de "Şerhu'l-Âkaid" isimli eserden kelimeler alır.³³

Uzun süren tahsil yıllarından sonra medrese eğitimini tamamlamak niyetiyle Norşine gider. Burada iki önemli ilmi şahsiyetten dersler alır. Bunlardan biri Molla Sadreddin Yüksel,³⁴ diğeri ise Şeyh Muhammed Maşuk Efendi'dir.³⁵ Şeyh Muhammed Masum Efendi'nin medresesinde Şeyh Muhammed Maşuk Efendi'den kelimeler dersleri, Molla Sadreddin Yüksel'den ise Bediüzzaman'ın *Risalelerinden* ve felekiyat ilmi üzere yazılmış *Veciz* isimli eserden dersler alır. Böylece tahsilini bu hocalarının yanında ikmâl eder ve ilmi icazetini Şeyh Muhammed Maşuk Norşini'den alır.³⁶

1.2. Tasavvufî Hayatı

Muhammed Emin Er, henüz çocuk yaşlarda tasavvûfa olan ilgisini *Rihle Dergisi*'ne verdiği bir röportajda şöyle ifade eder: "*Çocukken kendi kendime Osmanlıca öğrendim. Osmanlıca kitapları okumaya başladım.*"

---

³¹ Cihan Turan, *Dîwana Fethî (Edisyon, metn, kritik) / Fethî Divanı (Edisyon, metin, kritik)*, (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 10.

³² İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 91-92.

³³ İbrahim Halil Er, *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*, 92-97.

³⁴ Molla Sadreddin Yüksel, 1920 senesinde Konya'da dünyaya geldi. On bir-on iki yaşlarında okumak üzere ailesinden ayrıldı. Kur'an-ı Kerim'i hatmedip, Arapça tedrisata başladı. Norşin, Ohin ve bölgenin önemli ilim merkezlerinde ikmal eden Molla Sadreddin Yüksel, Baykan ilçesinin Havil köyünde Molla Muh-yiddin Efendi'nin (ö. 1988) yanında öğrenimini tamamladı. Norşin medresesinde dersler verdi. 1951 yılında Şeyh Ma'sum'un kızı Sarete ile evlendi. Siirt'in Baykan ilçesi müftülüğüne tayin edildi. Bir dönem fahri imamlık ve İstanbul vaizliği de yapan Molla Sadreddin Yüksel 1964 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kur'an-ı Kerim Meâl ve Tefsirini hazırlamakla görevlendirildi. Ancak proje yarım kaldı. 1966 yılı sonunda ailesini alarak İstanbul'a taşındı. Merhum Gönenli Mehmed Efendi'nin (ö. 1990) kursları ve İsmail Ağa Kur'an Kursu'nda talebelere hem Arapça hem İslâmî ilimler okuttu. İstanbul müftülüğü ile Yüksek İslâm Enstitüsünde Tefsir dersleri okuttu. Arkasından pek çok eser bırakan Molla Sadreddin Yüksel 25 Aralık 2004 senesinde vefat etti. Bk. Biyografya, "Sadreddin Yüksel", (Erişim 06 Şubat 2021).

³⁵ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 102.

³⁶ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 103-105.

Müzekki'n-Nüfûs isimli eser elime geçti. O kitap beni tarikata ısındırdı. Ondan sonra nerede bir şeyh görsem gidip ziyaret ederdim. O kitapta yazan şartları haiz bir şeyh bulamadığımdan dolayı tarikata girmiyordum. Zaten gerçek bir müşşid-i kâmil kibrit-i ahmer gibi nadir ve azizdir".³⁷

Suriye'ye ilim tahsili için gidince aradığı vasıflarda kâmil bir müşşitle karşılaşma gayesini de taşır. Burada ilk tarikat dersini Şeyh Ahmed Haznevi'den alır. Şeyh Ahmed Haznevi'den aldığı ilk dersinden sonra bazı haller yaşar ve bir süre bu haller ilim tahsiline engel olur.³⁸ Suriye'de tanıştığı sūfi şahsiyetlerden biri de aslen Medine eşrafından seyit bir zat olan Şeyh Muhammed Sadaka'dır.³⁹

1.2.1. Muhammed Said Seyda El-Cezeri'ye İntisabı ve Hilafeti

Muhammed Emin Er'in hem ilmi hayatına hem de tasavvufi hayatına yön vermesinde rüyaların rolü büyüktür. Hatırâtının pek çok yerinde bu tarz rüyalarla karşılaşmaktayız. Aradığı kâmil şeyhi bulmasında yine rüyalar kendisine rehberlik eder. Şeyh Seyda el-Cezeri'ye intisap etmesi yönünde gördüğü rüyaların işaret etmesiyle Şeyh Seyda el-Cezeri Hazretlerine teveccüh eder ve müridi olur.⁴⁰ Şeyh Seyda'nın yanında tasavvufî terbiyesini çok sürmeden tamamlar. Serdahli köyünde Şeyh Seyda'nın emriyle yirmi beş gün sülûkta kalır. Bayram gelince, kalan günler bir dahaki seneye ertelenir. Şaban ayının on beşinde tekrardan sülûka⁴¹ girer. Yirmi günde letâifleri tamamlar. Nefy-i ispat keyfiyeti kendisine bildirilir. Kırk gün tamamlandıktan sonra sülûktan çıkar. Şeyh Seyda bir haftalık istihâre neticesinde kendisine halifelik icazeti verir. Seyda'nın Mevlâna Halide kadar icazet silsilesi şu şekildedir: Muhammed Emin Er, Şeyh Muhammed Said Seyda el-Cezeri, Şeyh Muhammed Nûri, Şeyh Ömer ez-Zengâni, Mevlâna Şeyh Halid Zül-Cenâheyn.^{42/43}

³⁷ Muhammed Emin Er, "Tasavvuf Soruşturması", (Görüşmeciler: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Görüşme Transkripsiyonu) *Rihle Dergisi* 14 (Ocak-Haziran 2012), 89.

³⁸ Er, *Hatıralarım*, 69.

³⁹ Er, *Hatıralarım*, 75-77.

⁴⁰ Er, *Hatıralarım*, 116-117.

⁴¹ Sülûk tabiri yöredeki sūfilerin dilinde halvet manasında kullanılır. Halvete girenlere sülûka girdi tabiri kullanılır.

⁴² Er, *Hatıralarım*, 120-122.

⁴³ İcazet'in yazılış tarihi Hicri 9 Şevval 1372, miladi 21 Haziran 1953 senesidir. İcazette silsile zikredildikten sonra Şeyh Seyda şöyle demektedir: "Hamd alemelerin Rabbine olsun. Salat ve selam nebi ve resullerin efendisi, günahkarların şefaatçisi Efendimiz Muhammed'e, âline ve tüm ashabına

1.2.2. Görüştüğü Bazı Önemli Şahsiyetler

Muhammed Emin Er, Norşin’de Molla Sadreddin Yüksel’den Risâle-i Nûr dersleri alınca bu dersler kendisinde Bediüzzaman’a karşı bir sempati uyandırır. Daha sonraları da çeşitli vesilelerle elde ettiği Bediüzzaman’ın Risalelerini mütalaa eder ve bu durum onda Bediüzzaman’la tanışma arzusu oluşturur. Seyda, bu sebeple Isparta’ya gider ve Bediüzzaman ile görüşür. Şeyh Seyda ve Bediüzzaman arasında bir nevi elçilik vazifesi de görür.⁴⁴

Görüştüğü önemli simalardan bir diğeri Mahmut Esad Coşan Hocaefendidir. Seyda, 1961 senesinde Şeyh Seyda’nın emri ile Gaziantep’in Nizip ilçesinin Kıratlı köyüne imamlık vazifesiyle gider. Bu köydeki uzun süreli hizmetten sonra evini Gaziantep merkeze taşır. Burada da din görevlilerine ve öğretmenlere Diyanet sitesinde dersler okutur. On dört sene resmi imamlık görevinden sonra yaş haddinden emekli olur.⁴⁵ Mahmud Esad Coşan ile de ilk defa Antep’te görüşür. Seyda’nın ilmini takdir eden Esad Coşan, Ankara’da açtığı Fıkıh Enstitüsünde ders vermek üzere Seyda’yı Ankara’ya davet eder. Bu davete icabet eder ve bu enstitüde bir yıl boyunca dersler okutur. Bunun yanında “İslam Dergisi” kendisiyle fıkıh temalı röportajlar yapar.⁴⁶

Görüştüğü ve tasavvufi anlamda istifade ettiği şahsiyetlerden biri de Mahmud Sami Ramazanoğlu’dur. Medine-i Müneverre’de Mahmut Sami Ramazanoğlu ile görüşür. Sami Efendi, ilk görüşmede kendisinden istihâreye yatmasını ister. İstihâre neticesinde Sami Efendi ile alakalı müspet bir rüya görünce durumu kendisine arz eder ve bunun üzerine Sami Efendi kendisini kabul ederek Nakşibendi ve Kâdirî tarikatından ders verir.⁴⁷

1.3. Seyahatleri

Muhammed Emin Er’in yaptığı seyahatlerin kronolojik tarihlerinin tespiti zordur. Şeyh Muhammed Nurullah el-Cezeri’nin teşvikiyle yurtdışı

---

olsun. Bundan sonra derim ki: Fazilet sahibi, ilmiyle amel eden alim, safi bir öz, derin bir sevgi sahibi olduğu yaşantısındaki hayır ve salahlıktan apaçık olan cenabı Molla Muhammed Emin kardeşime (Nakşibendiye-i Hâcegâniyye tarikatinde) icazet verdim. Allah, O’nu muradında muvaffak kılsın, umduklarına rüşünü arttırarak ulaştırsın, kullarına sevdirdin...”

⁴⁴ Er, *Hatıralarım*, 125-129.

⁴⁵ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 136.

⁴⁶ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 140.

⁴⁷ Er, *Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 255-256.

seyahatlerine çıkma kararı alır. Danimarka'da görevli olarak bulunan damadı Ömer İnci Bey'in daveti ile Avrupa'ya ilk seyahatini yapar. Avrupa'nın pek çok ülkesini gezip buradaki cemaat, grup ve teşkilatlarla görüşür. Bu seyahatleri esnasında pek çok konferans tertip eder ve Hristiyan din adamları ile ilmi münazaralara girer.⁴⁸ Prof. Muhammed Hamidullah gibi önemli simalarla görüşme imkânı bulur.⁴⁹ Daha sonraları da Avrupa'ya pek çok seyahatler yapar ve Almanya'da Hanofer İslam Merkezi'nde dersler verir.⁵⁰

Seyahat ettiği ülkelerden biri de Amerika'dır. Amerika'nın New York, Troy, Şikago, Washington ve Detroit gibi kent ve eyaletlerini gezer. Burada farklı İslâm ülkelerinden Müslümanlar ile görüşür. Amerika ziyaretleri orada yaşayan Türklerce sevinçle karşılanır. Amerika'daki güncel dinî meselelerle alakalı fetvalarına müracaat edilir.⁵¹ Amerika ziyaretleri daha sonraları da devam eder. Önemli şahsiyetlerle görüşür, misyoner okullarını dolaşır.⁵² Kanada'yı da ziyaret ederek buradaki bazı Müslüman mühendis ve doktorlara akaid ve fıkıh dersleri verir.⁵³

1.3.1. Gezdiği Bazı İslam Ülkeleri

Hatıratında aktardığı üzere Muhammed Emin Er ve Cemalettin Kaplan arasında İran ve gerçekleşen devrim hususunda bir münâkaşa olur. Bu tartışma esnasında Cemalettin Kaplan kendisine “Git İran'ı gör öyle kararını ver” der. Bu söz üzerine İran'a gitme kararı alır. Bu ziyaretinden amacı özellikle yapılan inkılâbın fikri zeminini, istikbale dair hedeflerini ve ümmetin diğer unsurlarına bakış açısını anlamaktır. İran'da pek çok molla, âyetullah, aydın, mülteci ve mücahitle görüşür. Kendisini Humeyni ile görüştürmek isteseler de Türkiye kamuoyunda Humeyni'ye biat etti algısına sebep olur gerekçesiyle reddeder.⁵⁴

İran'a gitmeden önce yapılan devrime bakışı müspet iken bu seyahat onun bakış açısında büyük değişikliklere yol açar.⁵⁵ İran dönüşü eleştirilerinden ötürü dönemin İran'a sempati duyan İslâmcı çevreleri

⁴⁸ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 142-143.

⁴⁹ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 155-156.

⁵⁰ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 256-257.

⁵¹ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 162.

⁵² Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 240-245.

⁵³ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 252-255.

⁵⁴ Muhammed Emin Er, (Görüşmecisi: Fatih Ağan, Görüşme Transkripsiyonu), *Milli Gazete*, (9-10 Ağustos 1985).

⁵⁵ Muhammed Emin Er, “Müfterilere Cevaplar”, *Milli Gazete*, (8 Aralık 1988).

tarafından şiddetli tenkide maruz kalır, ağır bir dille itham edilir.⁵⁶ İran ziyaretinden sonra bu ziyareti kendisine tavsiye eden Cemalettin Kaplan'a Pakistan'dan mektup yazarak; "*Humeyni'ye bir Sünni'nin biat edemeyeceğini, davalarının Şiilik olduğunu İran'daki gözlemlerinin neticesinde bunu anladığını...*" belirtir. Bu mektup Almanya'daki İslamî grupların dergilerinde neşredilir.⁵⁷

Muhammed Emin Er'in Pakistan ziyareti İran seyahatinden sonra gerçekleşir. Pakistan'ın önemli kentlerini, bu kentlerdeki medrese ve okulları ziyaret eder. Amerika'dan sonra Pakistan'daki Cemaat-i İslamî'nin teşkilatlanmasını da tanıma imkânı bulur. Pakistan'daki tecrübelerinden biri de Tebliğ Cemaati ile temas kurmasıdır. Merkezlerine gider ve onlardan gelen on günlük gezi-irşad faaliyetlerine katılma tekliflerini kabul eder.⁵⁸ Pakistan'dan yeni kopmuş Bangladeş'i ve Müslümanlarının ahvâlini anlamak için Hindistan'ı da ziyaret eder.⁵⁹

Muhammed Emin Er'in bu bölgedeki son seyahati Afganistan'adır. Bu seyahati Türkiye'deki İslamcı çevreler arasında da yankı uyandırır. Afganistan seyahatinin amacını şöyle ifade etmektedir: "*27 Aralık 1979'da başlayıp dokuzuncu senesine girecek olan Afgan cihadını hep duyuyorduk. Öyle ya, bu dillere destan cihat, dünyanın süper devletine ve en zalim, en acımasız devletine karşı dokuz yıl nasıl sürdü ve mücahitler nasıl başarıyorlar? Tanka, topa, bombalara ve füzelere karşı bu savunmasız, silahsız insanlar nasıl karşı koyuyorlar? Daha doğrusu inancın... bu acımasız güce karşı nasıl galip geldiğini gözlerimizle görmek istedik.*"⁶⁰ Afganistan ziyareti esnasında Afgan mücahit grupları arasında vahdetin oluşması için çaba gösterir. Bunun için pek çok grupla görüşüp görüşlerini söyler. Cephe hattındaki çatışmalara bizzat katılıp fiili anlamda da bir katkı sunmak ister. Amerika'da kendisine verilen yardımları oradaki mücahitlere ulaştırır.⁶¹ Bu ziyaret Türkiye Müslümanlarının büyük ilgisini çeker ve başta "İslam" ve "Altınoluk" mecmuaları olmak üzere Afganistan ziyareti üzerine Muhammed Emin Er ile söyleşi ve röportajlar yapılır.

Afganistan ziyaretinden sonra Hicaz'a yolculuk yapar. Mekte'ye geldiğinde 1987 senesinin Temmuz ayıdır. 31 Temmuz 1987 tarihinde

---

⁵⁶ Sorular-Cevaplar, "Mehmet Emin Er Hoca Neyin Nesi?", *Şehadet Dergisi* 2/6, (1988), 47.

⁵⁷ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 188.

⁵⁸ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 188-205.

⁵⁹ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 207-209.

⁶⁰ Er, *Muhammed Emin Er ile Söyleşiler*, 35.

⁶¹ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 212-216.

yürüyüş yapan İranlı hacılara Suudi askerlerinin ateş açtığı senedir. Bu olayda 402 hacı hayatını kaybeder, 649 kişi yaralanır.⁶² İlk Mısır seyahati ise 23 Ağustos 1987'de gerçekleşir. Burada başta dönemin Ezher şeyhi olmak üzere pek çok önemli sima ile görüşür.⁶³ Seyahat ettiği yerler arasında Japonya ve Çin de vardır. Özellikle Çin'de yaşayan Müslümanların durumunu onlardan dinleme fırsatı bulur.⁶⁴

1.4. Vefatı

Muhammed Emin Er, 2013'ün ocak ayında rahatsızlanır. Bunun üzerine 29 Mayıs Üniversitesi Hastanesinde tedavi altına alınır. Hastaneye kaldırıldığını işiten pek çok önemli şahsiyet hastanede kendisini ziyaret eder. Ziyaret edenlerden biri de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'dır.⁶⁵ Ziyaret yaklaşık bir saat sürer. Erdoğan'a tavsiyelerde bulunur.⁶⁶ Hastanede kaldığı süreç içerisinde "*el-Mekâsıdu'l-Berere fi'l-Hacci ve'l-'Umre*" isimli eserini tamamlar. Daha sonra icazet vermediği öğrencilere hastanede bir hoca olarak son görevini yerine getirerek kübbelerini giydirip icazetlerini verir.⁶⁷

Vefatından önce Antep'e Nuri Mehmet Paşa camiine defnedilmesini vasiyet eder. 27 Haziran 2013 tarihinde 29 Mayıs Üniversitesi Hastanesinde vefat eder. Cenazesi vasiyeti üzerine Hasan Erkaya ve Veli Aytek tarafından yıkanır.⁶⁸ Cenaze namazı ilk olarak devlet ricalinin de katılımıyla yine vasiyeti üzere zamanın Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez tarafından Hacı Bayram Veli Camii'nde kılınır.⁶⁹ Daha sonra Gaziantep'e getirilip burada ikinci defa cenaze namazı kılınır ve burada defnedilir.⁷⁰

1.5. Şahsiyeti

Yüz yılı aşkın uzun ve bereketli bir ömür yaşayan Muhammed Emin Er'in şahsiyeti şüphesiz ele alınması ve sonraki nesillere örnekliği irdelenmesi gereken bir konudur. Seyda'nın en önemli vasıflarında biri

⁶² İlke Haber Ajansı, "Suudi Rejimin Liyakatsızlığı ve Kanlı Hac Tarihi" (Erişim 05 Nisan 2021).

⁶³ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 227.

⁶⁴ Er, *Hatıralarım*, 276-279.

⁶⁵ Anadolu Ajansı, "Erdoğan Mehmet Emin Er'i Ziyaret Etti", (Erişim 01 Mayıs 2021).

⁶⁶ Er, *Son Osmanlı Âlimi*, 282.

⁶⁷ Er, *Hatıralarım*, 285-286.

⁶⁸ Er, *Hatıralarım*, 294.

⁶⁹ Anadolu Ajansı, "İslam Alimlerinden Mehmet Emin Er Vefat Etti", (Erişim, 1 Mayıs 2021).

⁷⁰ Er, *Hatıralarım*, 299.

ilim aşığı bir zat olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı zorlu senelerde ilim öğrenmek için Fransız işgalindeki Suriye'ye gitmesi ve burada hapse konulup, sömürge dönemi hapishanelerinde her türlü sıkıntıya katlandığı halde hapisten kurtulduktan sonra ülkesine dönmeden ilim tahsilini sürdürmeye devam etmesi ilme olan iştiyakının en büyük delillerinden biridir.⁷¹

Yetiştirdiği talebelerden biri olan Mehmet Görmez hocasıyla alakalı şunları ifade eder: “Şayet bana hocan Muhammed Emin Er ile beraberliğinde kazanımların nelerdir diye sual ederseniz iki şey derim: İlim ve hilim. Hocamız ilim ve hilmin birleşmesinden ibaretti.”⁷² Varlıklı bir babanın oğlu olan Muhammed Emin Er, ilim tahsil edebilmek için tüm mal varlığını gözden çıkarır, ancak yaşı küçük olduğu için ilgili mahkeme satışa onay vermediğinden bu satış gerçekleşmez.⁷³ Oğlu İbrahim Halil Er zühdünü ifade makamında şunları der: “Kendisi çoğu zaman ekmek ve yoğurttan başka bir şey yemezdi. Ancak bir misafiri olduğunda ise kendilerini en güzel şekilde ağırlar mükellef sofraya önlerine koyar ve çay ikram etmeden göndermezdi. “İkramın eksiksiz olanı makbuldür” derdi.”⁷⁴

Muhammed Emin Er zâhidâne bir hayat yaşardı. Asla dünya malına tamah etmezdi. Halil Çiçek zühdü ile alakalı şunları ifade eder: “Seyda, zamanın şeyhleri gibi insanların ellerinde olana tamah etmezdi. Onu ayıran en önemli özelliklerden biri zühd idi. Ancak bu zühd ruhbanlık değildi. Başbakan, bakan düzeyinde makam sahipleri kendisini ziyaret eder ancak hiçbir zaman onlardan şahsı adına bir beklentisi olmazdı. Hiçbir zaman bir mal ve serveti olmadı. Seyda yokluktan kaynaklı bir zühd hayatı yaşamıyordu. Onunki Peygamber (s.a.v) gibi imkân olduğu halde ihtiyarî bir zühd idi”.⁷⁵

Muhatabı hangi konuma sahip olursa olsun hakkı söylemekten geri durmazdı. Erdoğan, kendisini hastanede ziyaret edince Erdoğan'a iki nasihatte bulunur: “İstişare ve liyakate azami derecede önem veriniz.”⁷⁶ Siyasiler ile ilişkileri şahsi menfaati temelinde değil ümmetin maslahat ve menfaati temelinde idi. Hasta haliyle dahi ümmetin derdiyle dertlenir ve siyasilere ümmetin maslahatına uygun gördüğü meselelerde telkinlerde bulunmaktan geri durmazdı. Mehmet Görmez Hoca hastane günleriyle

---

⁷¹ Er, *Hatıralarım*, 68.

⁷² Youtube, “Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (21 Mayıs 2021).

⁷³ Er, *Hatıralarım*, 39.

⁷⁴ Youtube, “İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

⁷⁵ Youtube, “Prof. Dr. Halil Çiçek, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

⁷⁶ Youtube, “Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

alakalı şöyle bir hatıra paylaşır: *“Hastanede hocamızın yanındaydık. Bu esnada doktorlardan Davut Hoca yanına geldi. Kendisine gelenin Davut Hoca olduğu söylenince kendisi (Başbakan) Davutoğlu Hoca olduğunu sandı. Bunun üzerine kendisine “Suriye meselesini bir daha düşünsen” diye tavsiyede bulundu.”*⁷⁷ Seyda'nın hasta yatağında ifade ettiği “Suriye meselesini bir daha düşün” cümlesi aynı zamanda ferasetinin boyutlarını göstermektedir. Zira o dönem Türkiye'nin Suriye politikasına desteğin en güçlü olduğu bir dönemdir. Buna rağmen gelenin Davutoğlu olduğunu düşünerek kendisine uyarıda bulunma gereği görmüştür.

Muhammed Emin Er, tevazu sahibi bir insandı. Tevazu ile alakalı Tahir Ayar şu hatırasını aktarmaktadır: *“Amerika'ya geldiği zaman kendisine ikamet etmesi için geniş bir ev hazırladık. Eve girdiğimizde odanın baş köşesine oturmasını beklerken hemen girişe oturdu.”*⁷⁸ Böylece en güzel yere oturma konusunda arkadaşlarını kendi nefesine tercih ederken aynı zamanda tevazuunu ortaya koyar.

Tevazu ve arkadaşlarına hizmet aşkı hakkında talebesi Mehmet Görmez de şunları aktarmaktadır: *“Şam'da okuduklarında kaldıkları öğrenci evinde işler nöbetleşe yapılmaktadır. Ancak birisi sürekli sırası gelince görevini ihmal etmektedir. Bir gün geldiklerinde bütün işlerin yapıldığını görüyorlar. Sırası gelen arkadaşın görevini tam yapmış olmasından şaşkına düşüyorlar. O şahıs hayır ben yapmadım diyor. Daha sonra anlaşılıyor ki Seyda onun görevini de yapmaktadır.”*⁷⁹

Yanlarında okuduğu hocalarına, dostlarına ve talebelerine karşı daima vefa sahibiydi. Talebelerini sürekli ziyaret eder, onların sorunlarıyla ilgilenir, evlenmelerine yardımcı olurdu. Sadece yanında okudukları dönemde değil sonrasında dahi hukukunu muhafaza eder, kendilerini ziyaret eder ve ziyaretine gittiği öğrencilerinin eşlerine ve çocuklarına hediye götürürdü. Veda senesi diye nitelendirildiği 2012 senesini dost, talebe ve akraba ziyaretlerine ayırmıştı.⁸⁰

Tahir Ayar vefasıyla alakalı şunları ifade eder: *“Hoca, büyük bir tevazu sahibi idi. Ne zaman Türkiye'ye gelsem gelir beni havaalanında karşılardı. İlerlemiş yaşına rağmen beni karşılamasından çok utanırdım. Toplandığımız*

---

⁷⁷ Youtube, “Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

⁷⁸ Youtube, “Prof. Dr. Tahir Ayar, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

⁷⁹ Youtube, “Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

⁸⁰ Youtube, “İbrahim Halil Er, Muhammed Emin Er'i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

evlerde bizi ziyaret ederdi. Son zamanlarında bana haber gönderdi ben gelemiyorum sevabı sen kazan diye”.⁸¹

Seyda, sadece yakın akrabalarına ya da arkadaşlarına karşı değil, vefat etmiş olan eski dostlarına karşı dahi vefalı idi. Mehmet Görmez bizlere buna dair şunları aktarmaktadır: “Hocamız Diyarbakır’da bir dostuna ziyaretine geleceğini söyler. Acilen Ankara’ya gitmesi gerekince dostunu arayıp seneye ziyaret sözü verir. Ancak o sene geldiğinde dostunun vefat ettiğini öğrenir. Bir köy ziyareti esnasında kaybolunca kendisini ararlar. Neticede bir saatlik yol yürüyerek o dostunu mezarında ziyaret edip sözünü yerine getirdiğini görürler.”⁸²

Muhammed Emin Er’in ilim yolculuğu, tasavvufî manada tekâmül için kat ettiği aşamalar ve irşat için görev yaptığı yerlerdeki çalışmaları Muhammed Emin Er’in büyük hacimli eserler kaleme almasına mâni olsa da o farklı ilim dallarında pek çok eser kaleme alır. Biz makalemizde tasavvufî eserlerini tanıtacağız.

2. Tasavvuf İlmine Dair Yazdığı Eserler:

Muhammed Emin Er, tasavvuf ilmi üzerine pek çok eser kaleme alır. Tasavvufî görüşlerini kimi eserlerinde muhtasar, kimi eserlerinde daha kapsamları aktarmaktadır. Eserlerinde tarikat ile şeriat bir bütünlük içerisinde. İman, İslâm ve ihsân kemal yolunda birbirinden ayrılmazlar. Muhammed Emin Er’in ulaşabildiğimiz eserleri içerisinde tasavvuf alanında telif edilmiş olanlar şunlardır:

2.1. Tenbîhü’l-Fâtin ‘Ala Fıkhi’l-Bâtın⁸³

Eser, Muhammed Emin Erbilî’ye ait *Tenvîrî’l-kulûb fî mu’ameleti ‘allamu’l-guyûb* isimli eserinin tasavvuf bölümünden yararlanılarak kaleme alınmıştır. Seyda eserin başında, bu eserde tek bağlı kaldığı şeyin mananın aslı olduğunu ve eseri baştan yeniden kaleme aldığını ifade etmektedir. Ele alınan başlıca bazı konular şunlardır: Tasavvuf ya da fikh-ı bâtın, salih amel, tövbe, muhabbet, şevk, vecd, halvet, Nakşibendî tarikatı, kalbî zikir, letâifler ve adâbu’l-mürîd. Eserin son baskısı, 2018 yılında Mevsimler Kitap tarafından İstanbul’da yapılmıştır. Eseri bu baskısı, oğlu İbrahim

---

⁸¹ Youtube, “Prof. Dr. Tahir Ayar, Muhammed Emin Er’i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

⁸² Youtube, “Prof. Dr. Mehmet Görmez, Muhammed Emin Er’i Anlatıyor”, (Erişim 21 Mayıs 2021).

⁸³ Muhammed Emin Er, *Fıkhi Batın/Tenbîhü’l-Fatin ‘ala Fıkhi’l-Bâtın*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018).

Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve Türkçe tercümesiyle beraber basılmıştır.

2.2. El-Muhtârât⁸⁴

Eserin tam ismi: *el-Muhtârât min Mektûbâtî'l-Îmâm Rabbânî es-Serhendî* dir. Son baskısı, Receb Şentürk editörlüğünde yayına hazırlanan eser, İsar Yayınları tarafından İstanbul'da 2016 senesinde basılmıştır. Eserin başında, Recep Şentürk'ün üçüncü baskısı için yazdığı bir mukaddime ve giriş bulunmaktadır. Eserde Muhammed Emin Er ve İmam Rabbânî'nin biyografilerine yer verilmektedir. Eseri önemli kılan diğer bir husus ise Muhammed Emin Er'in İmam Rabbânî'ye, ondan da son halkaya kadar uzanan tarikat silsilesine de yer verilmesidir. Ayrıca İmam Rabbânî'nin biyografisinin işlendiği bölümde tasavvufî temel kavramlarla alakalı görüşlerine de yer verilir.

Eser, İmam Rabbânî'nin "Mektûbât" isimli eserinden derlediği 121 mektuptan oluşur. Seyda, seçtiği mektupları tamamen aktarmaz, bu mektupların kime yazıldığını ifade ettikten sonra mektuplardan seçtiği bölümleri aktarır. Seçtiği mektuplarda hedeflenen mesajı aktaran ifadeleri alır konuyla bağlantısı olmayan bölümleri hafız eder. Eser aynı zamanda müellifin, İmam Rabbânî'den ne kadar etkilendiğinin bir ispatı gibidir.

2.3. Fadîletu A'malü'l-Kalb ve Âdâbu'z-Zikri Bihi⁸⁵

Eser, otuz sayfadan oluşmaktadır. İlk bölümü, kalbin amelleri ve kalp ile zikrin adabı nasıl olmalı konusunu ele almaktadır. İkinci bölümde, ümmetin kurtuluşunun selefte ittiba ile olacağı vurgulanmakta ve bu ittibanın nasıl olacağı ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara cevap verilmektedir. Bu bölümde Seyda'nın davetçi kimliği ön plana çıkmaktadır. Eserin son bölümünde nasuh tövbenin şartları, âdâbları ve nefsin salâhı bahislerine yer verilmektedir. Seyda'nın *Câmi'ü'l-Mütânî'd-Dirâsiyye*⁸⁶ isimli kitabının üçüncü risalesidir. Eserin son baskısı, 2018 yılında Mevsimler Kitap tarafından İstanbul'da yapılmıştır. Eserin bu

⁸⁴ Muhammed Emin Er, *El-Muhtârât min Mektûbâtî'l-Îmâm Rabbânî es-Serhendî*, (İstanbul: İsar Yayınları, 2016).

⁸⁵ Muhammed Emin Er, *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018).

⁸⁶ Muhammed Emin Er, *Cami'ü'l-Mütânî'd dirasiyye*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018).

baskısı, oğlu İbrahim Halil Er tarafından yayına hazırlanmış ve Türkçe tercümesiyle beraber *Tasavvuf Risalesi* ismiyle basılmıştır.

2.4. El-Mühezzeb Fî'l-Ahlâki ve'l-Edeb⁸⁷

Eser, ahlak ilmi üzere yazılmış bir risaledir. Seyda eserinde, öncelikli olarak ahlakın tanımını yapar. Teorik ahlak ana başlığı altında: Güzel ve çirkin ahlakın kaynağı, güzel ahlakın fazileti, sonuçları, eğitimle güzel ahlak edindirmenin mümkün olup olmadığı; ahlaka etki eden genetik miras, yetişme tarzı, din, sosyal çevre ve okumalar gibi faktörleri, nefsi arındırmanın yöntemleri okuyucuya aktarılmaktadır. Eserin bu bölümünde ayrıca sebat, sabır, iffet, azim, kanaat, cesaret, cömertlik, sır saklamak ve nefsi kontrol gibi hasletlere yer verilmektedir. Daha sonra ahlak çeşitleri üç ana başlıkta incelenmektedir. Bunlar: “Düzenli Ahlak”, “Edebi Ahlak” ve “Terbiyevi Ahlak”tır. Eser, İbrahim Halil Er ve Abdullah Ünalın tarafından tercüme edilerek *Ahlak Risalesi* ismiyle, Mevsimler Kitap tarafından 2017 yılında İstanbul’da basılmıştır.

2.5. Vazîfetü'l-‘Abdi ve Necâtuhu

Eser, Müslümanın yapması gereken görevleri ele almaktadır. Birinci vazifede, iman bahisleri işlenmekte, *Nesefî Akidesi* ve *Fıkhü'l-Ekber* risalelerinde belirtilen akaid esaslarının bir kısmı sıralanmaktadır. İkinci vazifede, salih amel konusu, rükünleri ve salih amel konusunda ittiba edilecek imamlar zikredilmektedir. Daha sonra zahir ameller başlığı altında namazın şart, rükün ve adabları zikredilmektedir. Daha sonra tövbe konusunu ele alan müellif tövbe edilmesi gereken büyük günahları zikretmektedir. Bu günahları zahir ameller çerçevesinde ele alan müellif, taharet, namaz, zekât, hacc, oruç, yiyecekler, alışveriş, nikah, cinayetler, hudut, cihat, yeminler, şahitlik gibi furuu fıkıh konularına ilişkin büyük günahları konu başlığı altında zikretmiştir. Daha sonra dinen sorumluluk oluştuğunda ahkamı bilinmesi gereken ibadet ve muamelat konuları, muhtasar fıkhi bilgilerle ele alınmaktadır. Eserin son bölümünde ise fikhî yüz külli kaideye yer verilmektedir. *Mecmû'atu'r-Resâilî'd-Dîniyye fî 'ulûmî'l-Muhtelife* isimli kitabın birinci risalesidir.

---

⁸⁷ Muhammed Emin Er, *Ahlak Risalesi/el-Mühezzeb fî'l-ahlâki ve'l-edeb*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018).

2.6. Muhtasarı Fayzü'l-İlâh Fî'd-Dîni'l-Mardıyyi 'İnde'llah

Mecmû'atu'r-Resâili'd-Dîniyye fî 'ulûmi'l-Muhtelife isimli kitabın ikinci risalesidir. Eserde, Cibril hadisinde ifade edilen iman, İslam ve ihsan ile alakalı konuları işlemektedir. Seyda tasavvufa dair, takva, tezkiye ve nasihat gibi konulara da risalede yer vermektedir. İçerik itibarıyla *Vazîfetü'l-'abdi ve Necâtuhu* isimli risalesinde ele alınan bazı konular bu eserde de yer almaktadır.

2.7. Hulâsatu'l-Merâm Fî Ma'rifeti'l-İslâm

Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife isimli kitabın dördüncü risalesidir. Mukaddime bölümünde; din, iman, mezhep, şeriat, tarikat, hakikat ve tasavvuf gibi kavramların tarifi yapılmaktadır. Daha sonra ilk bölümde iman kavramı hakkındaki farklı görüşlere yer verilerek daha kapsamlı izah edilmekte ve imanın altı şartı anlatılmaktadır. Daha sonra elli üç maddede muhtasar bir şekilde Ehli Sünnet akidesi zikredilmektedir. İslam ve ihsan kavramları açıklanmaktadır. İhsan'ın ilk mertebesi olarak tövbe kavramı, salih amel, hakkı tavsiye, sabrı tavsiye konuları ele alınmakta ve Hâris el-Muhâsibî, Abdülkadir Geylânî'nin sözlerinden nakillerde bulunmaktadır.

2.8. El-Kavlü'l-Enfes Fîmâ Bihi Salâhü'n-Nefes

Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife isimli kitabın altıncı risâlesidir. Risâle, beş sayfadan oluşmaktadır. Daha sonra *Fadiletu A'malü'l-Kalb ve Âdâbu'z-Zikrî bihi* isimli risâle ile birlikte Türkçe'ye tercüme edilerek basılmıştır.

2.9. Yâ Nefsî Mehlen

Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife isimli kitabın yedinci risalesidir. Seyda Muhammed Emin Er'in kendi nefsinin "Allah'ın rızasını elde etmenin ve sonsuzluk diyarında cemalini müşâhade etmenin yolu nedir?" sorusuna bizzat verdiği üç sayfalık cevaptan oluşmaktadır.

2.10. El-Vesiletü'l-Fâsile Fî't-Turuki'l-Mavsule

Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fî 'ulûmi'l-muhtelife isimli kitabın sekizinci risalesidir. Seyda bu risâlede, Allah'a ulaştırın yolları ele

almaktadır. Bu yolları on tarik olarak ele almaktadır. Bu yolunu birincisi olarak, *eserden müessire* ulaşmayı; ikinci olaraksa *müessirden esere ulaşanların yolunu* zikretmektedir. Bu yolu kullananların başında Nakşibendî tarikatını zikretmektedir. Daha sonra Nakşibendî tarikatının on iki esasını saymakta ve on bir ilkesini açıklamaktadır. Nakşibendî tarikatının şartlarını, rükünlerini, zikretmektedir. Üçüncü yol olarak *riyâzet yolunu* zikreden Seyda, nefsin tanımını, nefis ile mücâhade, mürâkabe, tedrici olarak nefis terbiyesi, ruhların çeşitleri, nefsin hakikati, nefis ve ruh arasındaki farkları izah etmektedir. Nefis ile alakalı pek çok detay açıklığa kavuşturulmaktadır. Dördüncü yol olarak *tezkiye yolunu* zikreder. Bu başlık altında vahdet-i vücûd konusuna da temas eder. Beşinci yol olarak *sünnete ittiba yolunu* ve şartlarını zikreder. Altıncı yol olarak *mürâkabe yolunu* ve bu yolun piri Cüneyd-i Bağdâdî'den söz eder. Yedinci yol olarak rabita yolunu ve rabita ile alakalı delilleri, şartları ve çeşitlerini zikreder. Bu başlık altında latifelere, celal zikrinin adabına vb. konular da ele alınmaktadır. Sekizinci yol olarak her işte *şeriate ittiba*, dokuzuncu yol olarak *ubûdiyete devam* ve son yol olarak da *mutlak acz yolunu* izah eder. Son bölümde bu yolların ittifak ettikleri esasları, ortak vazifeleri ve günlük evrâdı aktarır.

2.11. Yâ Sâilen

Eserin tam ismi, *Yâ Sâilen an akvami't-turuki İllahi ve esmâha huz cevaben an zalike şâfiyen bi iznillâh*'tır. *Mecmû'atu'r-resâili'd-dîniyye fi 'ulûmi'l-muhtelif*e isimli kitabın dokuzuncu risâlesidir. Risâle, "Allah'a ulaştıran yolların en sağlam ve yüce olanı hangisidir?" sorusuna cevap olarak yazılmıştır. Müellif, bu yolu beş akabeye ayırır. Birincisi yakın; ikincisi dünya, günahlar, mahlukat, şeytan ve nefis ile mücadele; üçüncüsü dünya malına düşkünlük, musibet ve acı verici bir imtihanda tehlikeli hislerle mücadele; dördüncüsü riya, kibir, haset ve tül-i emel ile mücadele ve son akabe olarak da Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanmak zikredilir. Her akabede, bu akabeleri kat etmek için gerekli şartlar maddeler halinde sıralanmıştır.

2.12. El-Feyzü'l-Raûf Fî 'İlmi Mebâdii't-Tasavvûf⁸⁸

Câmiu'l-mütûni'd-dirâsiyye isimli kitabın on ikinci risalesidir. Marifetullah, havadır, tasavvuf yoluna girenlerin yapması gereken ilk

---

⁸⁸ Muhammed Emin Er, *Cami'u'l-Mütûni'd-dirâsiyye*, (İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018).

vazifeler zikredilmekte ve bu yola girenlere bazı tembihatlar yapılmaktadır. Eser, dört sayfalık muhtasar bir risaledir.

Sonuç

Makalemizde hayatını, şahsiyetini ve tasavvufî eserlerini incelediğimiz Muhammed Emin Er, son devrin önemli İslam simalarındandır. Er, 1332/1914 yılında Diyarbakır'ın Çermik ilçesinin Kalaç/Kiloyan köyünde doğmuştur. İlmi hayatına babasının köy imamından aldığı derslerle başlayan Er, bölgedeki pek çok ilmi şahsiyetten de dersler almıştır. İlk tasavvufî dersini intisap ettiği Şeyh Ahmed Haznevî'den, ilmi icazetini ise Norşin medresesinde Şeyh Muhammed Maşûk en-Nürşîni'den almıştır. Medrese eğitimini ikmâl ettikten sonra devrin önemli sûfî şahsiyetlerinden Şeyh Seyda el-Cezerî'ye intisap etmiş ve Şeyhinin gözetiminde seyrini ikmal ederek Nakşibendi tarikatından tasavvuf icazetini almıştır. Şeyh Seyda el-Cezerî kendisine hilafet vererek Gaziantep iline irşat vazifesiyle görevlendirmiştir.

Muhammed Emin Er, irşat ve diğer hizmetler için yurt dışına pek çok seyahatler yapmıştır. Bu seyahatler süresince gittiği ülkelerde dersler okutmuş, seminerler vermiş ve ilmî toplantılara katılmıştır. İslâm dünyasının sorunları ile yakından ilgilenen Er, bu sorunlara çözüm önerileri sunmuş özellikle Afganistan gibi o dönemde işgal altında İslam ülkelerini ziyaret ederek kurtuluş mücadelesi veren mücahit grupların saflarını birleştirmek için çaba göstermiştir. Dönemin tanınan önemli sûfî şahsiyetlerinin çoğuyla görüşmüş, Sami Efendi gibi önemli simalardan tasavvufî anlamda istifade etmiştir. Şahitlerin diliyle ilim aşığı, tevazu sahibi, cömert ve zühd ehli olduğu anlaşılan Muhammed Emin Er, 27 Haziran 2013'te vefat etmiştir.

Hayatının ilk dönemlerinden itibaren önüne çıkan pek çok zorluğa rağmen ilim tahsili için mücadele etmekten geri durmamış, bu yönüyle günümüz ilim talebelerine büyük bir örneklik teşkil etmiştir. Özellikle yaşadığı coğrafyadaki medrese ehli hocaların aksine hizmeti bir bölgeye bağlı kalmamış irşat, tebliğ ve dünya Müslümanlarını tanımak için uzun yıllar meşakkatli yolculuklara katılarak bir nevi devr-i alem yapmıştır. Ağarmış saçları ve sakalları ile Afganistan mücahitlerinin safına katılmış, pratik ve amelî boyutu birlikte yaşayan aksiyoner sûfî anlayışın son dönem temsilcilerinden olmuştur.

Şahsiyeti itibariyle zühd ve verâ sahibi olan Muhammed Emin Er, tevazu ve mertlikten ödün vermemiştir. Öğrencilerine karşı müşfik bir baba olmuş, dünya malına tamah etmeyerek cömertliği bir erdem olarak özümsemiştir. Dostlarına karşı vefatlarından sonra dahi vefa göstermesi şüphesiz şahsiyetinin önemli özelliklerinden olmuştur. Özellikle İran devriminden sonra İslam coğrafyasında esen rüzgarlara kapılmamış ve gidip yerinde gözlemleyerek bir ilim adamı olarak ondan sonra kanaatlerini paylaşmıştır. İran devrimine sempatinin en üst seviyede olduğu bir dönemde tenkitlerini aktarmaktan geri durmamış ve sırf bu yüzden dönemin İran devrimine sempati besleyen İslamcı çevrelerinin itibarsızlaştırma çabalarını ve tepkilerini göze alarak yapmıştır.

Muhammed Emin Er, arkasından pek çok telif eser bırakmıştır. Özellikle tasavvuf ilmi üzerine kaleme aldığı ve bizim tespit edebildiğimiz on iki eseri mevcuttur. Bu eserler dışında da farklı ilim dallarında kaleme aldığı eserlerinde de tasavvufi yorumlara yer vermiş ve kendisiyle yapılan söyleşiler vasıtasıyla da tasavvufi düşüncesini aktarmaktan geri durmamıştır. Eserlerinin paylaştığımız içerik tanıtımlarından da anlaşılacağı özellikle tarikat ve şeriat bütünlüğünü savunmuş, tasavvuf ilminin temel kavramlarını izah etme gayretinde olmuştur. Sürekli seyahat halinde ve irşat vazifesiyle meşgul olmasından kaynaklı eserlerini muhtasar metin üslubuyla kaleme almıştır. Bu yönüyle araştırmacıların üzerine çalışabilecekleri öz ama zengin içeriğe sahip eserler bırakmıştır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. "Erdoğan Mehmet Emin Er'i Ziyaret Etti". Erişim: 01 Mayıs 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/erdogan-mehmet-emin-eri-ziyaret-etti/284252>
- Anadolu Ajansı. "İslam Alimlerinden Mehmet Emin Er Vefat Etti". Erişim: 1 Mayıs 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/islam-alimlerinden-mehmet-emin-er-vefatetti/235684>
- Beg, Muhammed Emin Zeki. *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*. İstanbul: Nûbihar, 2012.
- Biyografya, "Sadreddin Yüksel". Erişim: 06 Şubat 2021. <https://www.biyografya.com/biyografi/11413>
- Doz. *Kurdi-Tirki/ Türkçe Kürtçe Ferhenga Berikê/Cep Sözlüğü*. İstanbul: Doz Yayınları, 2012.
- Ekinci, Mehmet Salih. *İslâh-ı Medâris Medrese Eğitiminde Yenilik*. İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Er, İbrahim Halil. *Muhammed Emin Er Seyda Son Osmanlı Âlimi*. Ankara: MEED Yayınları, 2014.
- Er, İbrahim Halil. *Seyda Muhammed Emin Er ile Söyleşiler-1*. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2017.
- Er, Muhammed Emin. *Tasavvuf Risalesi/Faziletu A'mali'l-Kalbi ve Adâbu'z-Zikri bihi*. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018.
- Er, Muhammed Emin. "Taasavvuf Soruşturması", (Görüşmeciler: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Görüşme Transkripsiyonu) Rihle Dergisi 14 (Ocak-Haziran 2012), 89.
- Er, Muhammed Emin. *Ahlak Risalesi/el-Mühezzeb fi'l-ahlâki ve'l-edeb*. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018.
- Er, Muhammed Emin. *Cami'u'l-Mütünü'd dirasiyye*. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018.
- Er, Muhammed Emin. *El-Mecmû'atu'r-Resâili'd-Diniyye fi 'ulümi'l-Muhtelife*. Dimaşk: Darü'l-Endülüs, 2010.
- Er, Muhammed Emin. *El-Muhtarât min Mektûbâti'l-İmam Rabbâni esSerhendî*. İstanbul: İsar Yayınları, 2016.
- Er, Muhammed Emin. *Fıkhi Batın/Tenbihü'l-Fatin 'ala Fıkhi'l-Bâtın*. İstanbul: Mevsimler Kitap, 2018.
- Er, Muhammed Emin. *Hatıralarım*. Ankara: MG V Yayınları, 2017.
- Er, Muhammed Emin. Müfterilere Cevaplar. Millî Gazete, İstanbul- 8 Aralık 1988.
- İlke Haber Ajansı. "Suudi Rejiminin Liyakatsizliği ve Kanlı Hac Tarihi". Erişim: 5 Nisan 2021. <https://ilkha.com/guncel/suudi-rejiminin-liyakatsizligi-ve-kanli-hac-tarihi-22368>

- İskenderpaşa, “Mahmud Es’ad Coşan’ın Hayatı”. Erişim: 04 Ekim 2020. <http://www.iskenderpasa.com/D69CDFCD64D4-4278-A8EC-51B091A7FB03.aspx>
- Kara, Mustafa, vd., *Türkiye’de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İstanbul: İsam Yay. 2011.
- Küçük, Hülya. *Tasavvufa Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2015.
- Milli Gazete, Ropörtaj: Fatih Ağan, Ankara 9-10 Ağustos 1985.
- Nurkoy. “Van Talebelerinden Molla Resul”. Erişim: 29 Ekim 2020. <https://nurkoy.org/van-talebelerinden-molla-resul/>
- Pehlivan, Pehlivan. "Bütî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1/221. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Sorular-Cevaplar, “Mehmet Emin Er Hoca Neyin Nesi?”, *Şehadet Dergisi* 2/6, (1988), 47-49.
- Tasavvuf Soruşturması, Mülakat: Ömer Faruk Tokat, Muhlis Turan, Burak Ertürk, Rıhle Dergisi, Ocak-Haziran 2012.
- Tekin, Ahmet. “Son Dönem Âlimlerinden Molla Hasan T’avikî, Hayatı ve Eserleri”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, (2017), 152-160.
- Turan, Cihan. *Dîwana Fethî (Edisyon, metn, krîtik) / Fethî Divanı (Edisyon, metin, krîtik)*, Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Vatandaş, Celaleddin. *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- Youtube, “İbrahim Halil Çiçek Seyda’yı anlatıyor”. Erişim: 21 Mayıs 2021. https://www.youtube.com/watch?v=x_hff8QNezw
- Youtube, “Prof. Dr. Mehmet Görmez Seyda’yı Anlatıyor”. Erişim: 21 Mayıs 2021. https://www.youtube.com/watch?v=mVL_3uxo2-g
- Youtube, “Prof. Dr. Tahir Ayar Seyda’yı Anlatıyor”. Erişim: 21 Mayıs 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=gP4STDykCKA>